

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ

Ще до років незалежності України, в період т.зв. Перебудови, внаслідок плюралізації суспільної думки відбувся рвучкий, маже одномоментний перехід суспільної свідомості від модерну до постмодерну. Виявлено, що в період становлення української державності так само надзвичайно швидко змінилася віра в комуністичне майбутнє і атеїстичні погляди на віру релігійну. Соціологічні дослідження свідчать, що з 1989 по 1991 рік відбулася практично повна зміна декларованої масової атеїстичності на декларовану релігійність. Разом з тим слід відзначити традиційно незначну воцерковленість респондентів, які визнають свою належність до православ'я. Саме вони стали головним об'єктом євангелізації з боку різних неохристиян. В умовах зростаючої конкуренції традиційні церкви України, з одного боку, починають все активніше використовувати сучасні засоби науково-технічного прогресу і глобальні мережі комунікації, а з іншого – формують дієвий антиліберальний “фронт”, щоб протистояти хвилі постмодерних неорелігій і, в першу чергу, неохристиянам – ліберальним євангелістам.

Суттєві зміни в релігійному полі України відбуваються в першу чергу завдяки всюди проникаючій глобалізації, що посилюється. Її, здебільше неформальна, влада примушує змінюватися або зникати різні інституції та утворення, які раніше вважалися непохитними, сповненими абсолютизму.

Відзначимо, що будь-яка ідеологія, яка претендує на абсолютну істину, прагне також до абсолютної влади. Такими ідеологічними системами є, зокрема, й різні релігії, кожна з яких по-своєму конфесійно витлумачує Абсолют – Бога. Кожна з релігій, в межах свого *поширення*, прагне довести свою істинність і абсолютність. Релігії, які вважаються світовими, зокрема християнство та іслам, відкрито прагнуть світового панування. Їх прагнення – розповсюдити свою віру на весь світ з метою встановлення Царства Божого (християнство) або *всесвітнього Халіфату* (іслам).

Ще однією світовою релігією є буддизм, проте в основі його ідеології немає абсолютного Бога. Однак і буддизм має ознаки глобалізму, якщо виходити з визначення глобалізації М.Уотерса. Він визначає глобалізацію як соціальних процес, у ході якого стираються географічні кордони соціальних і культурних систем, а населення все більше усвідомлює зникнення цих кордонів¹. Саме такий процес усунення соціальних і національних перешкод для глобальної комунікації закладено в буддизмі, як і в християнстві чи ісламі. Глобалізм іманентний всім світовим релігіям. Проте він має неоднакові свої вияви в кожній із них.

Глобалізація, якою вона є зараз, на нашу думку, розвивається як процес, що швидко поширюється на основі тотального науково-технічного прогресу і вільно діючих економічних законів. Глобалізація усуває перешкоди на шляху розвитку комунікацій, лібералізації торгівлі і надає його учасникам можливість отримати максимальний прибуток, а також унаслідок за собою зближення людей, стандартизацію життя, трансформацію національних культур і конфесій, тобто веде до змін у всіх сферах життя як на світовому, міжнаціональному, так і на національному рівнях.

Глобалізація на межі тисячоліть стала визначальним фактором у багатьох сферах життя, в тому числі й релігійній. *На релігійному полі* України визначились носії ідеї глобалізації. Це перш за все ліберальні євангелісти і різні неохристиянські течії, які керуються в своїй діяльності постмодерністською думкою. Тією чи іншою мірою їм протистоять традиційні церкви, до яких, крім католиків, греко-католиків, православних і лютеран, відносять себе баптисти, адвентисти та ін. Визначилися й активні

¹ Див.: Удовик С.Л. Глобализация: семиотические подходы.- К., 2002.- С. 1.

антиглобалістські сили у вигляді найбільш фундаменталістської частини християнства (перш за все – православ'я) та ісламу.

Критично ставляться до глобалізації представники традиційних церков. Як відзначає лютеранський теолог Д.Вейз із США, “визначення “глобалізація” фактично може бути новим “коником” постмодерністського екуменізму, що зароджується. Це визначення вказує як на культурний релятивізм, так і на всеохоплюючу, хоча й погано визначену, глобальну єдність”. Культ єдності неодмінно веде до втрати свободи. Індивідуальність, згідно визначення, має бути подавленою, якщо необхідно досягнути єдності².

Православні богослови практично одногосно виявляють своє негативне ставлення до глобалізації. Деякі навіть вважають її сатанинським явищем. Більш помірковано підходить до цієї проблеми митрополит Смоленський і Калінінградський Кирило: “Поки що нас постійно ставлять перед дилемою: або православ'я “зміниться”, або буде відкинута “світовим співтовариством”, під псевдонімом котрого частіше всього постає одна із багатьох існуючих зараз культур – західна, а точніше – ліберальна. Вона настирливо утверджується в ролі найбільш “прогресивної”, “гуманістичної”, “сучасної”. Водночас православ'я, а нерідко й інші монотейстичні релігії, протиставляються ліберальній антропоцентричній системі цінностей, яку оголошують нормою для індивідуумів й людських співтовариств. Церквам і релігійним громадам необхідно адекватно реагувати як на позитивні, так і на явно негативні аспекти процесу глобалізації, що зараз відбувається”³.

Відтак різні християнські конфесії по-різному ставляться до сучасної глобалізації. Разом із тим аналіз християнського віровчення виявляє певні ознаки глобалізму, що іманентні й йому. Так, з приходом до понтифікату Папи Івана Павла II Католицька Церква стала загальноновизнаним поміркованим лідером у глобалізаційному релігійному процесі. “Уся місія Церкви, - наголошував Іван Павло II, - зосереджується і розвивається власне через євангелізацію, бо вона є благодаттю і дорученням, котре Ісус Христос дав їй на початку її діяльного шляху: “Ідіть же по цілому світові та проповідуйте Євангелію всьому створінню” (Мк 16:15); “Я перебуватиму з вами повсякденно аж до кінця світу” (Мт. 28:20). Обов'язок євангелізації є власне покликанням Церкви. Він виражає її найглибшу суть”⁴. Таким чином, у механізм християнської євангелізації закладено прагнення до охоплення всього світу своїм впливом, практично закладено *євангельську глобалістику*.

Саме до цього активно спрямовував свою церкву Папа Іван Павло II: “Я прагну ще раз звернути до усіх сучасних людей свій гарячий заклик, котрий позначив початок моєї пастирської діяльності: “Не лякайтеся! Відкрийте, відчиніть навстіж двері Христові!”. Відкрийте для Його спасенної сили кордони держав, економічних, політичних систем, широке поле культури, цивілізації, поступу!»⁵.

Ще у 1988 році Римо-Католицька Церква закликала в своїх офіційних документах: “Сьогодні Церква повинна зробити великий крок вперед на шляху євангелізації, вступити на новий етап історії свого місійного динамізму” [Там само.- С. 78]. У цій цитаті досить замінити слово “євангелізації” на слово “глобалізації” і фраза набуде повноти світського звучання. Адже поширюються не тільки ідеї Ісуса Христа, а й відбувається, що чітко вже повсюдно проглядається, розповсюдження впливу і влади Ватикану як організації.

Разом з тим Ватикан, православні і лютеранські церкви, змагаючись з секуляризмом модернізму і прагнучи безмежного розповсюдження свого вчення об'єктивно сприяють поширенню й постмодернізму.

² Вейз Дж. Времена постмодерна. Христианский взгляд на современную мысль и культуру. - Мн., 2002. - С. 208.

³ Кирилл, митрополит. Обстоятельства нового времени: либерализм, традиционализм и моральные ценности объединяющей Европы. - (<http://religion.ng.ru/confessions/1999-05-26/5>).

⁴ Іван Павло II. Покликання і місія мирян “Christifideles laici”. - 1988.- С. 72-73.

⁵ Там само. - С. 75.

Автор фундаментальної праці з проблем соціальної доктрини християнства Джон Скотт пише, що постмодернізм, який був “провіщений ще романтизмом початку XIX ст., екзистенціалізмом середини XX ст., а також дисидентською культурою 1960-х, відкинув самовпевненість і оптимізм епохи Просвіти. Так і не виконавши своїх обіцянок, наука дала поштовх початку нелюдській технології. Мрія про прогрес людства, що продовжується, похитнулася завдяки двом світовим війнам і загрозі ядерної катастрофи, нічним кошмарам ядерного і звичайного забруднення екології, а також примарному розвитку націоналізму і фанатичного сепаратизму. На місці старого триумфалізму тепер царствує розпач разом з його братами-близнюками - скептицизмом і цинізмом, внаслідок чого постмодерністський настрої не має жодних авторитетів...”⁶.

Абсолютної істини у постмодернізмі не існує; є тільки багато істин. І такий підхід співпадає з теологією буддизму.

Монотеїстичним християнським конфесіям, як відзначає Джон Скотт, “певно прийдеться рахуватися з новим терміном «плюралізм», котрий означає суспільство, що складається різних етнічних і релігійних груп. Плюралізм виник переважно завдяки двом факторам. Перший - процес секуляризації, який виявляється у впливі Церкви, що зменшується, як на людей, так і на суспільні заклади. Поряд з занепадом християнства намічається збільшення нехристиянських альтернатив. Другою причиною плюралізму постала ліберальна політика імміграції в післявоєнні роки. Зрештою більшість західних країн отримали приріст населення завдяки міграціям з Африки, Азії, Середнього Сходу й Карибських островів. Це дає можливість вивчати багатоманітність представлених культур, але також веде і до релігійного суперництва, а згодом - до вимог визнати й інші релігії в освітніх системах, законах і закладах”⁷.

В Україні нині присутні фактори, означені християнським теологом. До того ж, країни колишнього СРСР провалилися в яму зневіри і депресії. Раціоналізм модернізму і впевненість у завтрашньому дні зникли. Постмодернізмом змогли перехворіти лише молоді люди та й то не всі і не відразу. І ось тут ми бачимо провали і в демографії, і в економіці. Найбільший провал – в молодих слов'янських країнах Росії, Білорусі й в Україні. Вони примудрилися стати до ряду країн, що найшвидше вимирають. Україну навіть ООН визнала країною з самим неблагополучним становищем в цьому. І дійсно - ми маємо найнижчий рівень народжуваності в світі.

Схильність до активних транскультурних комунікацій і відкритість до процесу глобалізації визначають рівень трансформації християнської конфесії. Проте сама глобалізація не абстрактна і має своїх головних провідників, послідовників, сателітів, індиферентних та антиглобалістів – послідовних і латентних. Виходячи із американоцентричності сучасної глобалізації можна визначити підходи різних конфесій до цього процесу. Але й тут ми знову виявляємо лише потенційність, певну логічну схему, раціонально визначене місце у складному і багатоманітному процесі глобалізації.

В реальній ситуації аналізу діяльності конкретної конфесії важливими будуть також суб'єктивні фактори, традиції тощо. Саме тому можна віднести більшість протестантських конфесій до головних провідників і послідовників глобалізації. Провідниками безумовно будуть ті протестантські конфесії, які зародилися у США або мають там свої центри, головні офіси. Саме ці конфесії ми бачимо у числі лідерів змін, саме у них відбуваються найбільш радикальні трансформації, що відповідають тенденціям американоцентричного глобалізаційного процесу.

Визначальним зовнішнім показником цих конфесій є спрямованість до глобальної евангелізації. Відтак у назву всіх означених конфесій входить слово *євангельський*. Проте є суттєві відмінності в засобах діяльності вже традиційних для України євангельських

⁶ Стотт Дж. Новые проблемы современных христиан. - Черкасы, 2004. – С. 78.

⁷ Там само. – С. 80-81.

християн-баптистів і християн віри євангельської та конфесій постмодерної хвилі - євангелістів і харизматів.

Перехід до доби постмодерну детермінували глобалізаційні процеси, які все активніше впливають на всі сторони суспільно-економічного життя України. Більшість теологів сприймають з надією перехід від раціонального світогляду до ірраціонального. Разом з тим теологів традиційних конфесій лякає постмодерністське споживацьке ставлення до релігії. Як відзначає Дж. Вейз, “фундаменталістичним церквам не тяжко було виділити себе на фоні модернізму, бо ж лінія фронту була окреслена чітко. Сьогодні питання мають надто складніший і підступний характер. Трагічно те, що постмодерністична думка займає міцне положення в євангелічних церквах”⁸.

Лютеранський богослов вважає, що без “морального стандарту суспільство розпадається на велику кількість ворогуючих кланів та окремих розбещених індивідуумів. Зрештою, ми бачимо ту ж жорстокість, ті ж збочення і ту ж анархію, які описані в біблійній книзі Судів. Вона ставить однозначний діагноз древній Палестині, яка зазнала в свій час моральну катастрофу, а також дає точне визначення постмодерністській етичній теорії: “Кожен робив, що здавалося правдивим в його очах” (Суд. 21:25)”⁹.

В добу постмодерну суттєво загострюється конкуренція конфесій. Уніфіковане законодавство більшості країн світу, активна діяльність міжнародних правозахисних організацій та декларована толерантність дозволяє ліберальним євангелістам співіснувати з іншими конфесіями в умовах жорсткої конкуренції. Віруючим дозволяють належати водночас до двох релігійних течій. Цей тактичний підхід дозволяє зробити перехід з однієї конфесії до іншої поступовим.

Проте представники традиційних церков критикують ліберальних євангелістів за фактичний політеїзм, прояви язичництва. Так, американські лютеранські теологи гостро критикують споживацьку філософію ліберальних євангелістів, “розважальне богослов’я, релігію “гарячої ванни”, капітуляцію перед поп-культурою “McChurch”. Дж. Вейз вважає, що хоча “теологія мегапереходу”, яка дає постмодерне розуміння євангелія, й “перетворює Бога в доброго, веселого психотерапевта, в сутності ж це є вчення моралізму та відчаю, тому що воно концентрується на людських справах. Такий неповноважний оптимізм не втішає страждущих і не рекомендує ніякого дієвого засобу прощення гріхів. “Бо коли набувається правда Законом, то надармо Христос був умер!”, - сказано в Посланні до Галатів (Гал. 2:21). Цей фрагмент із всією серйозністю застерігає нас від спроб догодити людям, проповідуючи інше Євангеліє (1:6-10)”¹⁰.

Традиційні церкви акцентують увагу у своїх вченнях на спасінні душі, на виконанні морального обов’язку людини перед Богом. Євангелісти ж запрошують прийти до себе і під час веселого спілкування “отримати своє чудо” – безкоштовні дари від Ісуса Христа. Кількість людей, які відвідають зібрання неохристиян постійно зростає. Якщо в умовах домінування православ’я в Україні до них йдуть люди, то це засвідчує той факт, що саме вони знайшли шлях до їх свідомості, розуму чи почуттів, до їх душ.

Які ж фактори зумовлюють бум неохристиянства на теренах України? Чи підходить цих християнських течій до людей є більш привабливі? Чи традиційні Церкви перестали розуміти людей? Чи люди не розбірливі? Чи настав час переоцінки цінностей? Гадаємо, що всі ці зазначені в питаннях і деякі інші фактори дійсно мають місце.

Нещодавно Київ відвідав євангеліст Т.Л.Осборн – керівник однієї з харизматичних організацій ОСФО Інтернешнл, девізом роботи якої є слова: “Єдиний шлях – Ісус, Єдина робота – Євангелізм”. Т.Л.Осборн пише в своїй книзі: “В цих ідеях немає нічого магічного. Вони діють тому, що динамічні, прагматичні, життєво важливі, а найголовніше - ґрунтуються на Біблії”¹¹. І тут також, як у вище зазначеному випадку з повчаннями

⁸ Вейз Дж. Э. Времена постмодерна. - С. 197.

⁹ Там само. - С. 202.

¹⁰ Там само. - С. 219-220.

¹¹ Осборн Т.Л. Послание, которое работает.- К., 2000.- С.11

Католицької Церкви, ми можемо спокійно поставити слово “глобалізм” замість слова “євангелізм”. Сутність залишається такою ж.

Цільова група Т.Л.Осборна (як це виходить із вступу до цієї книги), це – віруючі люди, що належать до традиційних конфесій і до протестантських церков. А позаяк відомо, що більшість українських православних віруючих мають слабкі зв'язки з церквою, то вони й стають головним об'єктом впливу євангелістів. Можна погодитись, що ідеї харизматів динамічні, бо ж маємо наочно значні темпи зростання кількості їх спільнот і людей, які відвідують їх богослужіння. Значна кількість євангелістів – молодь з вищою освітою, яку цікавить пост модернова карнавалізація дійства.

Про те, наскільки ідеї Т.Л.Осборна “ґрунтуються на Біблії”, говорить він сам. Теолог досить сміливо, а з точки зору традиційних християнських конфесій - некоректно віднісся до Святого Писання. «Сотні посилянь на Біблію, котрі ви знайдете в цій книзі, - пише він, - іноді скорочені чи змінені для більшої доступності в їх поданні. І зробили ми це в тих випадках, коли цього вимагала структура речення»¹².

Відтак дохідливість подання матеріалу, розповіді про численні історії, комунікативні завдання отримання впливу на читачів були для автора більш важливою метою, ніж точність подання висловлювань Святого Писання. Відтак, ми бачимо методологію постмодернізму.

Разом із тим можна відзначити “двозначність віровчення” неохристиян. Євангелісти фактично пропонують “розрубати” релігію на дві часті. Для цього вони відкидають поняття гріха і великий комплекс відповідних моральних повчань. Ми не знайдемо в Осборна й інших євангелістів необхідності наслідувати заповідям блаженства, які були виголошені у Нагірній проповіді. Немає навіть Декалогу Мойсея. Довільне трактування Біблії (“розширений переклад Біблії”) дає можливість євангелістам вкладати в уста Бога будь-які постмодерністські ідеї. Відтак слід визнати, що ідеологія постмодерного євангелізму – це ідеологія нестримної “насолоти життям, щоб ви мали її в надлишку – повноті, до переповнення”¹³, яка відповідає ідеології неолібералізму й глобалізму в її сучасному американо-центричному вигляді.

Таким чином, можна вказати тут на головну відмінність неохристиян-євангелістів від традиційних християнських конфесій: це є відношення до лібералізму. Американізовані культу неохристиян займаються цілеспрямованим розповсюдженням неолібералізму, запакованого у гламурний релігійний пакунок. Постмодерне християнство виступає свідомим провідником всеосяжної неоліберальної глобалізації і є продуктом глобальної економіки.

Нові, швидко зростаючі релігійні течії, які проповідують “теологію успіху”, затьмарюють собою традиційні протестантські церкви. Згідно їх “теології успіху”, віруючим гарантується негайна винагорода за матеріальні пожертви церкві. Молитва до Бога постає майже діловою угодою. Ці релігійні течії знаходять послідовників серед різних верств українського суспільства.

Зрозуміло, що конфесійна упередженість може звузити коло впливу ліберально-християнських ідей. Тому в своїх зверненнях неохристияни хочуть стати над конфесійними межами і звертаються одразу до мусульман, індуїстів, анімїстів, буддистів, синтоїстів, католиків, православних, іудеїв, протестантів, а то й взагалі безрелігійних людей.

Представники православного традиціоналізму вважають, що у багатьох випадках в неопротестантизмі відбувається “послідовне і цілеспрямоване витіснення із життя сучасного суспільства апостольської норми віри й заміщенням її ліберальним стандартом. ...Саме в єкуменічному русі і в першу чергу у Всесвітній Раді Церков ця тенденція стала

¹² Там само. - С. 12.

¹³ Там само.- С. 70-71.

наочною для православних”¹⁴. Саме тому православні богослови вважають більш продуктивним для себе діалог з Римо-Католицькою Церквою, яка визнає Передання як норму віри.

Українську Православну Церкву Московського Патріархату, так само як і РПЦ, непокоїть такий стан речей, коли найчастіше для оцінки тієї чи іншої релігійної концепції на неї накладається світське ліберально-гуманістичне кліше і концепція оцінюється позитивно або негативно залежно від того, наскільки вона відповідає західному ліберальному стандарту. При цьому західні центри політичної влади фактично примушують битися між собою конфесії, залишаючи за собою роль арбітра. Російське православ'я вважає, що “глобалізація, як, і інтеграція Європи, не може відбуватися на основі лише одного цивілізаційного проекту, однієї духовної парадигми, яка б влаштувала весь світ, яка була б органічною щодо всього багатоманіття культурно-релігійних традицій”.¹⁵

Глобалізаційні процеси спонукали до надто швидкого розвитку релігійних комунікацій. Кожна Церква повинна мати постійний комунікативний зв'язок зі своїми віруючими, де б вони не перебували. Тому за умов сучасної глобальної мобільності вона прагне також володіти всіма відповідними глобальними і мобільними засобами зв'язку. Перед православними Церквами зараз стоїть завдання охопити своїм впливом не лише парафіян, а й всі можливі інші цільові групи, в тому числі й ті, які з'явилися внаслідок постмодерністського впливу і глобалізації.

Комунікації доби постмодерну все більш активно впливають на інформаційні потоки в Церквах. Фактично зовнішнє щодо релігійної організації оточення впливає іноді більше на процес прийняття рішень в самій організації, ніж воля керівництва. Глобалізаційні процеси спричинив перехід до доби постмодерну. Більшість теологів сприймають з надією перехід від раціонального світогляду до ірраціонального. Разом з тим теологів традиційних конфесій лякає постмодерністське споживацьке ставлення до релігії. Відомо, що без морального стандарту суспільство розпадається на велику кількість ворогуючих кланів та окремих розбещених індивідуумів.

Перед традиційними церквами зараз стоїть завдання охопити своїм впливом не лише парафіян, а й всі можливі інші цільові групи, в тому числі й ті, які з'явилися внаслідок постмодерністського впливу і глобалізації. Якщо Православні Церкви не цікавилися аудиторією Інтернету на початку його розвитку, то зараз, коли біля 20 відсотків населення України, в т.ч. майже уся молодь (а це найбільш динамічна, освічена і впливова частина суспільства) спілкуються за допомогою Інтернету, вони почали приділяти цьому засобу комунікації особливу увагу. Вслід за Папою Римським вже й Патріарх Московський організовує телеконференції і спілкування в Інтернеті в режимі реального часу.

Постмодерний підхід християнства до сучасних технічних засобів зв'язку виходить з того, що в світі, який активно змінюється, енергія Христова покриває будь-яку виникаючу проблему чи потребу, зокрема і глобальні проблеми, і потребу в комунікаціях. Тому не дивно, що людський витвір Інтернет освячено і його застосовують практично всі християнські церкви світу. То ж нині ми є свідками величезної міжцерковної конкурентної боротьби за контроль над глобальними каналами комунікації. Конфесійні інформаційні центри розсилають усім бажаючим численну інформацію про своє релігійне життя. Можливою стала дистанційна релігійна освіта і богослужіння. Вже стала реальною віртуальна участь католицьких громад і окремих вірних у богослужіннях Папи Римського, які відбуваються в режимі реального часу на площі і в Соборі св. Петра в Римі.

Інтернет як засіб комунікації поставив людину на перше місце, зробивши її справжнім мірилом всіх речей. Його аудиторію (а це переважно молодь) не можна гуртом

¹⁴ Кирилл, митрополит. Обстоятельства нового времени: либерализм, традиционализм и моральные ценности объединяющей Европы.

¹⁵ Там само.

привести до храму. Адже потрібно вміти виходити на прямий контакт на кожному людину, виявити вміння зацікавити її, задовільнити її певні духовні потреби. Тут Церкви мають справу із такими людьми, якими вони є в нашому реальному житті. Водночас Інтернет дає можливість здійснювати й глобальний вплив. То ж інформаційна революція спричинила докорінну зміну в роботі релігійних організацій, спонукає їх до кардинальної трансформації своєї релігійно-церковної діяльності. За умов глобалізації вона має бути зорієнтованою на певну аудиторію, бути цікавою і потрібною для неї, враховувати автономізацію й індивідуалізацію віруючих.

Відтак можна зробити висновок, що глобалізація фактично стає запорукою тотального постмодерністського екуменізму, незважаючи на те, що культ єдності неодмінно веде до втрати свободи. Постмодерн і розвиток глобальних комунікацій сприяють активній трансформації конфесійної карти України. Релігійне поле України доби постмодерну поступово трансформується в напрямі активної конкуренції конфесійне забарвлених релігійних об'єднань за інтересами.

Алла АРІСТОВА (Київ)

РЕЛІГІЙНІ КОНФЛІКТИ У ПОСТМОДЕРНОМУ СВІТІ

Напевне є аксіомою, що кожна нова епоха в історії людства народжується і починає свій історичний відлік у горнилі суспільних конфліктів. Ті глибинні протиріччя, які гранично загострюються і тим детермінують чергові злами історії, проявляються назовні у конфліктах економічних, політичних, етнічних, ідеологічних, релігійних тощо, які стають рушієм і каталізатором соціальних змін. Саме так поставала епоха модерну, виростаючи з конфліктів, які майже два століття вражали геопростір Європи. Серед тих конфліктів – релігійним (борні протестантизму і католицизму) належить одна з провідних ролей і потужний вплив на сам спосіб буття європейської цивілізації. *Так само народжувалася і доба постмодерну.* Історія її перших десятиліть – це історія конфліктних протистоянь, що набувають світового масштабу, а частка конфліктів етноконфесійних, міжконфесійних стає чи не найвагомішою.

Можна твердити, що й епоха модерну, й епоха постмодерну на перших щаблях свого генезису продемонстрували аналогічні процеси в релігійній сфері: перетворення локальних, внутрішніх міжконфесійних та етноконфесійних конфліктів на конфлікти геоконфесійні. Втім у постмодерному світі під впливом процесів глобалізації відбувається виразна зміна не тільки кількісних параметрів релігійних конфліктів, але їх якісних ознак: модернізуються й урізноманітнюються форми вияву релігійних конфліктів, способи їх штучного розпалення та підживлення, технології використання у політичних цілях тощо.

Виразним прикладом цього став той величезний «експериментальний простір», що утворився через розпад соціалістичної системи і в черговий раз змінив спосіб буття європейського геоареалу. Радикальні системні трансформації призвели до спалаху численних суспільних конфліктів, гострота яких деколи сягала рівня національної й державної безпеки.

Як відомо, релігійні конфлікти на європейських теренах розгорталися одночасно на різних рівнях і напрямках:

- § розколи та конфронтація православних церков навколо болочих юрисдикційних питань;
- § гостро актуалізовані конфлікти між християнськими конфесіями: православними, католицькими, протестантськими за переділ сфер впливу, прагнення скористатися тими історичними шансами, які тільки й випадають у зламні періоди історії;